

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ДЗЮБЛЕНКО Ірина Михайлівна

УДК 94(477),192,:33(043,3)

**РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА МІСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ В УСРР (20-і рр. ХХ ст.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії та археології слов'ян Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
Сушко Олександр Олександрович,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, Інститут історичної освіти,
директор.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Даниленко Віктор Михайлович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України другої
половини ХХ ст.;

кандидат історичних наук
Костюк Євген Сергійович,
Інститут архівознавства Національної
бібліотеки України імені В. І.Вернадського,
науковий співробітник.

Захист відбудеться “16” грудня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 11 ” листопада 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування економічних основ суспільного розвитку в Україні 90-х рр. ХХ ст. – першого десятиріччя ХХІ ст. супроводжується радикальною зміною форм власності, становленням модерних систем господарювання, великого і дрібного бізнесу. Функціонування державного, кооперативного, приватного, акціонерного підприємництва засвідчує факт існування різних соціально-економічних укладів, які вирізняються організаційно-структурними принципами створення та діяльності, представляють макро- та мікроекономічні сектори, займаючись виробництвом та наданням соціальних послуг. Актуальними залишаються проблеми оподаткування малого і середнього бізнесу в Україні, трудового законодавства, які обговорюються на засіданнях Верховної Ради України, а також громадськими та науковими установами.

Трансформаційні процеси і явища в українському суспільстві формально чимось нагадують роки НЕПу, зокрема у контексті еволюційного поєднання економічного лібералізму та демократичного плюралізму. Історичний досвід “непівського ренесансу” в Україні 1920-х рр. має особливе науково-пізнавальне значення, а не лише прикладне. Актуальність науково-історичного дослідження полягає у з’ясуванні маловідомих соціальних відносин, відтак його результатом має стати побудова нових концепцій висвітлення соціальної історії. Минуле не дає готового інструментарію, воно лише допомагає уникнути прикрих помилок, недолугої політики, неефективних господарських форм та економічних експериментів. Приватне підприємництво – це історична форма соціальної активності різних спільнот, запорука громадської стабільності, особливо в гармонійній співпраці з державою та суспільством.

Зв’язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертаційна робота є практичною реалізацією частини наукового напрямку «Дослідження проблем гуманітарних наук», що проводиться професорсько-викладацьким складом Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №14 від 24 червня 2010 р.).

Мета роботи – проаналізувати джерела та розкрити соціально-економічні особливості становлення і функціонування системи приватного підприємництва міського населення України 1921 – 1929 рр. в галузі промислового виробництва. Відповідно до мети визначено основні **завдання дисертаційного дослідження:**

- дослідити стан наукової розробки проблеми та джерел дослідження;
- проаналізувати ставлення партійних та радянських органів влади до соціально-економічного інституту приватного підприємництва, виявити нормативно-правову базу його формування;

- розкрити особливості функціонування організаційних форм підприємництва, кількісний склад власників дрібних промислових закладів та кустарних промислів;
- здійснити соціально-економічну характеристику підприємців – «непманів»;
- показати організаційну структуру галузевих профспілок на приватних промислових підприємствах;
- з'ясувати умови праці найманих робітників та соціальні функції профспілок.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні відносини в українському радянському суспільстві 1920-х рр.

Предметом дослідження є розвиток приватного дрібнопромислового підприємництва міського населення УСРР і роль профспілок у цьому процесі в 1920-х рр.

Територіальні межі дослідження стосуються адміністративно-територіального поділу УСРР 1920-х рр., селищ міського типу, районних, губернських та округових міст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1921 – 1929 рр. – період становлення, функціонування та ліквідації приватного дрібнопромислового підприємництва. Нижньою хронологічною межею є 1921 р., коли проголошення НЕПу сприяло відродженню приватного підприємництва. Верхня межа, тобто 1929 р., пов'язана з обмеженням приватної торгівлі, реорганізацією кооперації, початком колективізації, усуненням приватника з системи ринкових відносин, з переходом до соціалістичної реконструкції економіки, які означали завершення НЕПу.

Методи дослідження ґрунтуються на принципах історизму, об'єктивності, на структурно-системному підході до аналізу соціально-економічних явищ. У процесі дослідження проблеми використані загальнонаукові та історичні методи пізнання: конкретно-пошуковий, порівняльно-історичний (аналіз стану наукової розробки та джерельної бази дослідження); критичний (визначення передумов та особливостей запровадження НЕПу); проблемно-хронологічний (упорядкування фактологічного аналізу емпіричного матеріалу); статистично-аналітичний (аналіз кількісного стану дрібних та кустарно-ремісничих виробників); метод узагальнення і систематизації. Застосовано також міждисциплінарний структурно-системний метод, який сприяв виваженому історико-економічному узагальненню деяких проблем, пов'язаних зі специфікою галузей господарської діяльності міського населення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що підприємницька діяльність міських «непманів» вперше стала предметом конкретного дослідження, позаяк історики уникали цієї проблеми, зосереджуючись загалом на соціально-демографічних аспектах в містах, не

вивчаючи специфіки приватного підприємництва в галузі дрібної промисловості в Україні 1920-х рр.

Шляхом залучення до наукового обігу нових документальних і статистичних архівних матеріалів охарактеризовано ставлення комуністичної партії до приватних форм господарювання, розкрито участь дрібнопромислових підприємств у формуванні ринку споживчих товарів, наведено нові статистичні дані кількості дрібних приватних промислових підприємств як в цілому, так і в регіонах, кількість найманих працівників. Переглянуто історіографічну оцінку кустарно-промислової кооперації, її роль в організації дрібних товаровиробників. По-новому висвітлено діяльність профспілок на приватних підприємствах, з'ясовуючи їх реальний, а не декларативний вплив на матеріальне становище найманих робітників. Визначено, що дрібні приватні промислові підприємства відігравали вирішальну роль у формуванні внутрішнього ринку споживчих товарів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, теоретичні положення, висновки можуть бути корисними при написанні узагальнюючих праць з історії України чи монографічних досліджень з соціально-економічної тематики, а також у практичній викладацькій роботі при підготовці семінарських занять, спецкурсів на історичних та економічних факультетах вишів.

Результати дослідження сприятимуть поліпшенню організації державної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні. При написанні законів та нормативних актів варто звернути увагу на колекцію нормативно-правових актів радянської держави, на особливості організаційно-технічної документації з реєстрації дрібних приватних промислових підприємств.

Апробація результатів дисертації здійснена під час її обговорення на засіданні кафедри історії та археології слов'ян Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова. Основні положення та висновки знайшли висвітлення під час виступів на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях: “Актуальні проблеми українознавства” (Київ, 2007), “Другі Всеукраїнські Драгоманівські читання молодих істориків: актуальні проблеми вітчизняної та світової історії” (Київ, 2008), “Шевченківська весна – 2008” (Київ, 2008), “Україна в етнокультурному вимірі XVIII – початку XXI ст.” (Київ, 2008), “Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі” (Ніжин, 2008), “Дні науки історичного факультету” (Київ, 2008, 2009, 2011).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 9 статтях, серед яких 4 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України в галузі «історичні науки».

Структура дисертації обумовлена логікою розкриття теми, специфікою поставлених мети і завдань та характером досліджуваної теми. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (10 підрозділів), висновків і списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації становить

220 сторінок, з них основний текст – 181 сторінка, список використаних джерел та літератури – 39 сторінок (400 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з державними науковими програмами, планами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, територіальні і хронологічні межі, виокремлено наукову новизну та практичне значення досягнутих фактологічних і теоретичних положень кваліфікаційної роботи, їх інтелектуально-прикладну апробацію.

У першому розділі – **«Історіографія та джерела дослідження»** з'ясовано стан наукової розробки історії становлення та функціонування організаційних форм приватного промислового підприємництва міського населення в УСРР 20-х рр.

Застосувавши хронологічний, проблемно-тематичний та структурно-системний методи дослідження особливостей радянської та сучасної *історіографії*, визначено її три основних періоди. Перший припадає на 1920-ті рр., коли відбувалося інтенсивне політично-економічне та прикладне освоєння феномену приватного підприємництва; другий охопив 1930-80-ті рр., вирізняючись появою монографічних та дисертаційних праць з історії НЕПу; третій, подолавши марксистську парадигму вивчення соціально-економічних відносин, заявив про себе на початку 1990-х рр. новими концептуальними та фактологічними підходами. Так, для літератури 1920-х рр. притаманний прикладний політично-ідеологічний контекст, експертний аналіз соціально-економічних форм підприємництва, пошук кредитно-фінансових методів та адміністративно-фіскальних шляхів його обмеження з подальшою ліквідацією. На таких теоретичних засадах та фактологічних підходах були написані праці М. Вольфсона, В. Сараб'янова, І. Мінгуліна, С. Струміліна, А. Гінзбурга, Ю. Ларіна¹, у яких, з одного боку, вичерпно показано роль і місце приватної торгівлі, промисловості в економічному житті суспільства, а з іншого – упереджено і тенденційно охарактеризовано соціальний статус «непманів». Згадані автори розглядали реальні соціально-економічні відносини, тому для них приватний підприємець – потенційний платник податків і виробник продукції, а також уособлення капіталістичної верстви. Однак, враховуючи їх класово-

---

¹ Вольфсон М. Экономические формы СССР. 5-е изд. / М. Вольфсон. – М.; Л., 1926 – 200 с.; Сарабьянов В. От нэпа к коммунизму / Наши общественно-экономические уклады / В. Сарабьянов. – М., 1926. – 41 с.; Мингулин И. Пути развития частного капитала (с предисловием А.З. Гольцмана. – М.; Л., 1927. – 164 с.; Струмилин С.Г. Индустриализация СССР и эпигоны народничества / С.Г. Струмилин. – М.; Л., 1927 – 91 с.; Частный капитал в народном хозяйстве СССР. Материалы комиссии ВСНХ СССР (под ред. А.М. Гинзбурга. – М.; Л., 1927. – 565 с.; Ларин Ю. Частный капитал в СССР / Ю. Ларин. – М.; Л., 1927. – 310 с.

формаційну методологічну складову, необхідно визнати ґрунтовну джерельну основу, яку становлять статистичні розробки. Зазначено також, що саме згадані автори обґрунтували та використали терміни «приватне підприємництво», «підприємець», а також використовували глузливо-саркастичні тлумачення – «непман», «спекулянт». Траплялися праці, автори яких відверто засуджували факт існування приватного капіталу, демонструючи категоричний імператив політичної системи². За кількістю праць, збірників статей, довідкових видань, як зазначається в дисертації, 1920-ті рр. виявилися найінтенсивнішими.

Радянська історіографія 1930-80-х рр., якщо порівнювати її з літературою попередніх років, мала у своєму арсеналі кваліфікаційні праці, тобто монографії, статті, дисертації. Вони почали з'являтися у 1950-х рр.³, а протягом 1960-80-х рр. в історіографії соціально-економічних проблем міжвоєнного періоду виокремилися три самостійних напрямки: історії колективізації, індустріалізації та робітничого класу, формування радянської інтелігенції. Кожен з них вважався пріоритетним, а «непівська» тематика обмежувалася вивченням боротьби партійно-радянських органів з капіталістичними елементами в містах. Теорія і практика організаційно-адміністративного «обмеження» та функціонального «витіснення» приватника зі сфери економіки, які застосовувалися у 1920-х рр., стали для радянських істориків методологічною базою⁴. Характерна для 1920-х рр. концепція приватного підприємництва та співпраці з владою була замінена класовою теорією боротьби з приватником.

Сучасна вітчизняна історіографія історії соціально-економічного розвитку України 1920-х рр. розвивається в умовах методологічного плюралізму, тому можна спостерігати за появою різних концептуальних підходів, починаючи від теорії тоталітаризму до повсякденності. Непівська проблематика, яка ніколи не втрачала актуальності та пріоритетності, отримала у 1990-х рр. ХХ – перше десятиліття ХХІ ст. нове бачення, про що

---

² Кондурушкин И.С. Частный капитал перед советским судом (Пути и методы накопления по судебным и ревизионным делам 1918-1926 гг. (с пред. Д.И. Курского) / И.С. Кондурушкин. – М.; Л., 1927. – 408 с.

³ Генкина Э.Б. Переход советского государства к новой экономической политике (1921-1927) / Э.Б. Генкина. – М., 1954 – 186 с.; Гудзенко П.П. Робітничий клас України в боротьбі за соціалістичну націоналізацію промисловості / П.П. Гудзенко. – К., 1957. – 93 с.

⁴ Дерев'янкін Т.І. Економічний розвиток Радянської України 1917-1970 рр. / Т.І. Дерев'янкін, С.В. Кульчицький. – К., 1970. – 115 с.; Архипов В.А. Борьба против капиталистических элементов в промышленности и торговле 20-е – начало 1930-х годов / В.А. Архипов, Л.Ф. Морозов. – М., 1978. – 263 с.; Задавысвичка Ю.Ю. Борьба с частным капиталом в промышленности и торговле Крыма (1921-1932 гг.): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. ист. наук по спец.: 07.00.02 – история СССР / Ю.Ю. Задавысвичка. – Х., 1980. – 26 с.; Кучер А.Е. Ограничение и вытеснение непманской буржуазии из промышленности и торговли Украинской ССР // Вопросы истории СССР. – Вып. 32. – Х., 1987. – С.68-77.

свідчать історіографічні дослідження В.П. Коцура, Л.І. Шаповал, С.І. Дровозюка, Г.М. Васильчука, В.Ф. Колесника⁵. Вони засвідчили досягнення та недоліки вивчення непівської проблематики, особливо недостатній рівень дослідження організаційно-господарських форм приватного підприємництва в УСРР 1920-х рр. Історики активно вивчають кооперативний рух, хоча кооперативна форма підприємництва ними не виокремлюється, а висвітлюється дещо традиційно. Системно розробляються питання розвитку приватної торгівлі, окремих галузей приватної промисловості, ринкових відносин, банківської справи, формуючи таким чином колекцію нових історіографічних джерел. Варто назвати ґрунтовні праці С.В. Кульчицького, В.М. Даниленка⁶, О.М. Бута, К.В. Нікітенка про функціонування недержавного сектору промисловості⁷, Ю.П. Волосника про розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку⁸, А.А. Далиняна про регулювання внутрішнього ринку⁹, І.В. Лантуха про формування інфраструктури ринку в умовах НЕПу¹⁰, Є.С. Костюка про громадські об'єднання в 1920-30-і рр.¹¹. Вони висвітлюють загальні питання

---

⁵ Коцур В.П. Історичні дослідження: упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-х – 30-х рр.: історіографія) / В.П. Коцур. – К., 1998. – 505с.; Шаповал Л.І. Сучасна українська та російська історіографія нової економічної політики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец.: 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Л.І.Шаповал. – Запоріжжя, 2006 – 23 с.; Дровозюк С.І. Історіографія національно-культурного та духовного життя українського селянства 20-30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук зі спец.: 07.00.06 «історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / С.І. Дровозюк. – К., 2006. – 35 с.; Васильчук Г.М. Радянська Україна 20-30-х рр. ХХ ст.: сучасний історіографічний дискурс / Г.М. Васильчук. – Запоріжжя, 2008 – 314 с.; Колесник В.Ф. Історіографія нової економічної політики в Українській СРР / В.Ф. Колесник, В.П. Коцур, Г.Г. Коцур. – К., 2002 – 176 с.

⁶ Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928) / С.В. Кульчицький. – К., 1996 – 396 с.; Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті рр. / В.М. Даниленко, Г.В.Касьянов, В.М. Кульчицький, – К.: Либідь, 1991. – 344 с.

⁷ Бут О.М. Недержавний сектор промисловості України в умовах нової економічної політики (1921-1928 рр.) / О.М. Бут. – Донецьк, 2008. – 355 с.; Нікітенко К.В. Недержавний сектор промисловості України в умовах нової економічної політики (1921-1928 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / К.В. Нікітенко. – Донецьк, 2007. – 22 с.

⁸ Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу / Ю.П. Волосник. – Х., 2002 – 380 с.

⁹ Далинян А.А. Регулирование внутреннего рынка, 1921 – 1923 гг. (историко-экономический аспект) / А. А. Далинян. – К.: Знание, 1991. – 48 с.

¹⁰ Лантух І.В. Формування інфраструктури ринку в Україні в роки нової економічної політики (1921-1928 рр.) / І.В. Лантух. – Х., 2004. – 196 с.

¹¹ Костюк Є.С. Громадські об'єднання у соціалістичній модернізації індустріальної сфери України (20-30- ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Є. С. Костюк. – Київ, 2010. – 20 с.

розвитку “непівської” економіки, а безпосереднє відношення до приватного підприємництва мають праці М.М. Олійника¹² і О.О. Сушка¹³, у яких розглядаються його виробничі та соціальні аспекти.

Отже, з’ясувавши стан наукової розробки проблеми, слід визнати відсутність праць, які б стосувалися саме приватного підприємництва міського населення радянської України в царині промислового виробництва 1920-х рр.

Джерелами дисертаційного дослідження є документи і матеріали архівних фондів радянських, господарських, профспілкових та партійних органів, опубліковані збірники документів, законодавчі акти, статистичні довідники, періодичні видання. У процесі дослідження використані фонди трьох архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО) та регіонального Державного архіву Київської області (ДАКО). З них у дисертаційному дослідженні використано 21 архівний фонд, що зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади України (ЦДАВО України): Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК, ф. 1), Ради Народних Комісарів УСРР (РНК УСРР, ф. 2), Народного комісаріату земельних справ УСРР (НКЗ УСРР, ф. 27), Вищої ради народного господарства УСРР (ВРНГ УСРР, ф. 34), З’їздів Ради промисловості, торгівлі і транспорту УСРР (ф. 36), Уповноваженого Українського управління в справах кустарної і дрібної промисловості та промислової кооперації на Правобережній Україні (ф. 225), Державної планової комісії при РНК УСРР (Укрдержплан, ф. 337), Центральної комісії національних меншин при ВУЦВКу (ф. 413), Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції (НК РСІ, ф. 539), Центрального статистичного управління УСРР (ЦСУ УСРР, ф. 582), Всеукраїнської ради промислово-кооперативних товариств (Вукоппромрада, ф. 828), Всеукраїнського комітету Всесоюзної профспілки робітників-металістів (ВУК ВСРМ, ф. 2595), Всеукраїнської ради професійних спілок (ВУРПС, ф. 2605), Народного комісаріату праці УСРР (НКПраці, ф. 2623), Всеукраїнської центральної профспілки «Союз Кожевников» (ф. 2689), Всеукраїнського комітету Всесоюзної профспілки робітників і службовців деревообробної промисловості (ф. 2730), Всеукраїнського комітету друкарів (ф. 2743), Всеукраїнського комітету Всесоюзної профспілки сільськогосподарських і лісових робітників (ВУК СГЛР, ф. 2841), Української економічної наради при РНК УСРР (УЕН при РНК УСРР,

---

¹² Олійник М.М. Діяльність приватних виробництв України та створення і удосконалення системи соціального захисту працюючих на них в 1921-1929 рр. / М.М. Олійник. – Х., 1998. – 128 с.

¹³ Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921-1928): історико-теоретичний аспект / О.О. Сушко. – К., 2003. – 251 с.

ф. 3040), Колекція документальних матеріалів українських емігрантів націоналістичних установ, організацій та осіб (ф. 4465). За формою та номенклатурним походженням основну групу архівних документів становлять протоколи засідань державних органів влади, доповідні службові записки, проекти постанов і матеріали до них, циркуляри, інструкції, службове листування, річні звіти господарських структур, тексти трудових угод, колдоговорів, статистично-економічні огляди стану промислового розвитку міст України. За змістовим та інформаційним наповненням вони стосуються проблем денационалізації дрібних фабрик, млинів, заводів, стану кустарно-ремісничої промисловості, ролі і місця приватного капіталу в економічному житті суспільства, а за структурою та функціональним призначенням мали виразні ознаки обліково-ревізійних звітів.

Стенограми засідань політбюро ЦК КП(б)У, на яких розглядалися економічні питання, зосереджені у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України, ф.1, опис 6), хоча існують опубліковані документи партійно-радянських органів влади, які розкривають особливості регуляторної політики держави щодо приватника, засвідчують її упереджене ставлення до приватного бізнесу.

Державний архів Київської області (ДАКО) містить фонди, які зберігають інформацію про стан і перспективи розвитку місцевої промисловості Київської губернії (ф. 632 – Київський окрфінвідділ), про передачу підприємств місцевої промисловості в округи, у зв'язку з рефермуванням губерній (ф. 111 – Київський губвиконком), про заходи щодо розвитку народного господарства (ф. 353 – Київське окрземууправління), про стан роботи промислових майстерень (ф. 427 – Відділ праці Київського окрвиконкому), про бездіяльність промислових підприємств та їх ліквідацію (ф. 233 – Київський губраднаргосп), про необхідність регулювання промислового виробництва радянськими органами, про переведення підприємств на нові господарські умови (ф. 454 – Державне об'єднання лісової промисловості) та ін.

Дисертаційне дослідження спирається також на періодичні видання радянських законодавчих актів: «Збірники узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України», газети та журнали, добірки нормативно-правових документів, а також на статистичні довідники, які упродовж 1920-х рр. видавалися за галузевим принципом. Вони є добре упорядкованими, навіть надто деталізованими, особливо стосовно розвитку ценової та кустарно-ремісничої промисловості, хоча структурно відтворюють соціально-економічні ознаки приватних промислових підприємств, вписаних відповідними постановами та декретами. Відомчу статистику доповнюють 26 офіційних статистичних довідників.

Отже, використані в дисертації джерела є репрезентативними та самодостатніми, а зосереджена у них інформація достовірною і багатогалузевою, яка забезпечує системне вивчення проблеми.

У другому розділі – «Державне регулювання приватного підприємництва» висвітлюється ставлення партійно-радянської номенклатури до приватного бізнесу та формування правової бази розвитку приватного підприємництва.

На основі нормативно-правових актів радянських органів влади, висловлювань та оцінок партійно-номенклатурних посадовців, критичного вивчення рішень і резолюцій партійних з'їздів та реальних явищ і подій показано політично-економічну мотивацію проголошення НЕПу, ідеологічні та адміністративно-регулятивні фактори стримування приватного підприємництва в українських містах. Зазначено, що скасування продрозкладки та впровадження системи продподатку було питанням політичним і економічним водночас, тому що вони забезпечували соціальну рівновагу та перспективу подолання катастрофічних наслідків воєнкомуністичних експериментів та виснажливих воєн. Праці В.І. Леніна, М.І. Бухаріна, Л.Д. Троцького, постанови з'їздів рад і партії мали спільну політичну платформу стосовно ставлення до приватного капіталу, вирізняючись риторикою, а насправді вибудовували форми і методи максимального використання його економічних можливостей для розвитку великої індустрії. Дискусії, які точилися тоді в партії, стосувалися не стратегії розвитку багатоукладної економіки, а тактики обмеження та ліквідації «приватнокапіталістичних елементів».

Зазначено, що конституційне скасування самого інституту приватної власності було найсуперечливішою обставиною для розвитку соціально-економічних форм підприємництва в УСРР 1920-х рр. Радянська держава законодавчо дозволила денаціоналізацію дрібних підприємств, тобто їх приватизацію, але встановила такі організаційно-функціональні форми, які унеможливлювали повноцінне відродження правового інституту приватної власності. Кожен громадянин мав право займатися ремісничим та промисловим виробництвом, але соціально-правовий статус самих підприємств визначався за наявністю класових ознак (найманої робочої сили, потужності двигунів, експлуатації тощо). На відповідних соціально-економічних ознаках формувалася і застосовувалася податкова політика, особливо до приватних торговців, промисловців. Основною організаційною формою промислового підприємництва, крім традиційного кустарно-ремісничого, була оренда дрібних майстерень, заводів, млинів, фабрик, серед яких були і власницькі, але формально вони належали до націоналізованого державного фонду. Створення умов для відродження ремесел та промислів з правом вільної торгівлі їхньою продукцією відрізнялося від політики воєнного комунізму, але її принципи по обмеженню та усуненню приватника збереглися.

Таким чином, денаціоналізація виявилася умовною приватизацією, тому що колишні власники мали лише право користування засобами виробництва, а не приватної власності на них. Оформлення акту повернення власності

тривало роками, особливо в борошномельній галузі, про що свідчили сотні скарг колишніх власників млинів, заводів, майстерень.

У третьому розділі – **«Організація і розвиток дрібнопромислового приватного підприємництва міського населення»** розглянуто становлення дрібнопромислового виробництва, формування кустарно-ремісничого підприємництва, соціально-економічні характеристики приватних підприємств.

Виявлено індивідуальні та сімейно-трудова заняття ремеслом та промислами міського населення, особливості набуття в оренду різних закладів та установ промислового призначення. Дозволивши розвиток кустарно-ремісничої промисловості на засадах комерції, держава схилила кустарів до кооперації, намагаючись протиставити кооперативні та приватні форми підприємництва. Обліку підлягали не лише організаційно-господарські ознаки (наймана праця тощо), а також сама продукція (наявність пломби, ярлика), тобто соціалістичний принцип контролю діяв. Обов'язкове патентування промислового заняття свідчило, з одного боку, про легалізацію приватного бізнесу, а з іншого – про нагляд за ним, хоча функціонували приховані форми, особливо серед «нижчецензових закладів». Орендні підприємства, які представляли серйозні наміри їхніх тимчасових власників, працювали на договірних умовах з обов'язковою реєстрацією в державних органах.

Кустарно-реміснича галузь діяльності міського населення, яка була однією з найдавніших форм соціально-виробничої активності, належала до сімейно-цехової організації праці. Кустар-підприємець був одночасно власником і продуцентом, володіючи млином, ювелірною лавкою і металообробною майстернею. Переважну більшість з них становили кустарі-одинаки (87%), які діяли в різних галузях дрібної промисловості, представляючи широкі верстви міського населення та види виробничо-трудова діяльності (ткацтво, плетіння з лози, виготовлення одягу та взуття, посуду). Галузеві промисли мали територіальну концентрацію, вирізняючись своєрідним цеховим устроєм (гончарі, килимники). Провідними галузями приватного бізнесу були борошномельна, харчосмакова, металообробна, а організація виробництва та сімейного побуту взаємодоповнювались. Зазвичай домівка кустаря була його майстернею. Міська кустарно-реміснича промисловість поступалася сільській за кількістю закладів та обсягами продукції. Національний склад міських підприємців свідчив про значну перевагу єврейської нацменшини серед інших. Встановлено також, що дохід кустаря дорівнював місячному заробітку індустріального робітника.

Територіально кустарно-реміснича галузь зосереджувалася переважно у дрібних містах Правобережної та Лівобережної України (більше половини закладів), хоча вона була розпорошена в інших регіонах. Кустарно-ремісниче підприємництво, особливо протягом першої половини 1920-х рр., коли велика промисловість виявилася неспроможною забезпечити

багатомільйонне селянство реманентом, поставляло необхідні засоби, посідаючи вагоме місце в промисловому виробництві. Однак, починаючи з 1925/26 р., роль і місце приватника поступово зменшується, тому що йому бракувало кредитів, а податкове навантаження зросло. Зазначено, що питома вага продукції приватної промисловості становила тоді 18%, а в 1928/29 р. – 1-2%. Наслідки політики «витіснення» стали реальністю, від якої суттєво зменшився асортимент внутрішнього ринку споживчих товарів.

Отже, приватне підприємництво в містах України посідало вагоме місце, з одного боку, демонструючи самобутній соціально-побутовий уклад життя різних професійних груп, а з іншого – представляючи виробників промислової продукції та послуг.

У четвертому розділі – **«Діяльність профспілок на приватних промислових підприємствах»** виявлено чисельність та організаційну структуру профспілок, досліджено умови праці найманих робітників та соціальні функції профспілок, їх діяльність на підприємствах приватної промисловості.

Організаційно-галузевий принцип формування профспілок в умовах їхньої централізації та політичної уніфікації унеможлиблював будь-які спроби до самодіяльності та незалежної роботи. Горизонтальна та вертикальна структуризація їхньої діяльності відповідала політично-господарському ладові, а центральні спілки та галузеві комітети обслуговували переважно індустріальних робітників державної промисловості, крім приватного сектору. Наголошено, що соціальні функції (страхування, лікарняне забезпечення) виконували тоді державні установи (Наркомпраці, Наркомсоцзабез), а профспілки переймалися переважно політично-ідеологічними кампаніями, організаційно-масовою роботою на підприємствах, наглядом за дотриманням трудового законодавства та колдоговірних угод. Методи і форми роботи профспілок стосувалися переважно індустріальних робітників, а кустарями мали б займатися галузеві спілки. Наплив сільської робочої сили до міст також ускладнював виховну роботу профспілок, особливо серед «чумазої буржуазії» з ознаками «дрібновласницької психології», що прийшли на виробництво для заробітку. Велика кількість найманих робітників (більше півмільйона) виявилася соціально неоднорідною, а рівень їх профспілкового охоплення мізерним, хоча саме через них відбувався тиск на приватних підприємців-власників та орендарів.

Організація виробництва та умови праці на приватних підприємствах вирізнялися від державних закладів. На кустарних промислових майстернях власник зазвичай працював з найманим робітником, тому санітарно-трудова норми охорони праці були однаковими, а їх дотримання не відігравало важливої ролі, позаяк перший прагнув прибутку, а інший – належного заробітку. Умовність та формальність санітарно-гігієнічних вимог на приватних підприємствах не дивувала профспілкові організації, які значно

швидше реагували на соціальні конфлікти. Санітарно-побутові норми не відповідали вимогам відповідних служб міста, але збільшення цехового приміщення одночасно змінювала соціально-економічний статус власника. Інспекції праці повсюдно фіксували порушення санітарних норм, притягували винних до відповідальності, хоча власникам та орендарям вдавалося «відкупитися» від адміністративно-судових інстанцій. До основних порушень належали: невідповідність зарплати нормам виробітку, використання праці підлітків, відсутність спецодягу, угод про соціальне страхування, порушення техніки безпеки, застосування позанормованих годин роботи. За санітарно-технічним станом сліdkували Комісії з охорони праці, але вони мало впливали на поліпшення побутових умов, позаяк між роботодавцем та найманцем існувала «таємна змова». Основним стимулом для працівників були не рушники та мило як атрибут санітарних вимог, а своєчасна і належна зарплата, яка була вищою за зарплату робітників державної промисловості. Колдоговорів ніхто не виконував, але вони відігравали свою роль під час судових засідань. Найвищою формою протесту найманих працівників були страйки, які виникали стихійно або з ініціативи профспілок.

Створенням на приватних підприємствах групкомів та інших осередків займалися галузеві профспілкові комітети, але не шляхом формування організацій найманих робітників. Завкоми не мали значного впливу на підприємців та найманих працівників, тому що методи і форми роботи нав'язувались зверху, а політично-ідеологічні фактори переважали над соціальними, особливо на підприємствах металообробної та гірничої промисловості. Ці галузі вирізнялися високим рівнем травматизму, тому конфліктні комісії провокували найманих робітників на загострення стосунків з роботодавцем.

Таким чином, проаналізовані документи і матеріали свідчать про те, що кількісне зростання найманих робітників на промислових підприємствах не супроводжувалося справжньою соціально-політичною активністю, тому і становило мізерну питому вагу серед членів профспілок. На приватних підприємствах, незважаючи на окремі страйки і невдоволення, діяв принцип «соціального партнерства», який задовольняв обидві сторони.

У **висновках** викладено основні положення дисертаційного дослідження, які винесено на захист:

– Історіографія НЕПу має десятки монографій і дисертаційних досліджень, засвідчуючи відносну концептуально-методологічну тяглість та фактологічні пріоритети. Радянські історики протиставляли НЕП політиці воєнного комунізму, але по-воєннокомуністичному висвітлювали боротьбу партії з приватним капіталом, а сучасні дослідники використовують політологічні методологічні прийоми для з'ясування соціальних конфліктів, виявлення елементів ринкової економіки у напівринковому суспільстві 1920-х рр. Органічно «непівським» можна вважати соціально-економічний

інститут приватного підприємництва в галузі промислового виробництва, котрий був основним критерієм функціональної ефективності НЕПу. Кваліфікаційних праць з історії підприємництва в історіографії мало. Вони висвітлюють переважно галузеву його інфраструктуру, а не адміністративно-територіальну та соціально-професійну, тому вивчення підприємницької діяльності міського населення є першою науковою розвідкою системного характеру. Джерельна база, яка ґрунтується на матеріалах архівних фондів, опублікованих збірниках документів, законодавчих актах, статистичних довідниках, періодичних виданнях, дозволяє комплексно висвітлити проблематику приватного підприємництва міського населення в роки НЕПу.

– Вивчення нормативно-правових актів радянських органів влади, висловлювань та політичних оцінок партійних лідерів тих років, а також конкретних подій і явищ переконливо доводить факт кон'юнктурного ставлення номенклатури до приватного підприємництва, спрямованого на використання його економічних можливостей для розбудови великої промисловості, для наповнення внутрішнього ринку споживчих товарів, а з іншого боку неухильного обмеження з подальшою ліквідацією приватного сектору в містах і містечках. Уряд розраховував на те, що оренда сприятиме налагодженню виробництва, поповнить матеріальні і грошові ресурси держави, вирішить проблему безробіття. Радянська держава створила нормативно-правову базу, яка забезпечила проведення денаціоналізації, але в умовах конституційного скасування приватної власності. В основному в оренду передавалися “безгосподарські” підприємства, а головним принципом було надавати перевагу в оренді тій стороні, яка пропонувала виробництво з більш вигідними для держави сировиною і фабриками.

– Особливістю організаційних форм дрібнопромислового приватного підприємництва було те, що в основному це були індивідуальні і сімейно-трудова організації промислового призначення, які розташовувалися переважно в дрібних містах. Міське населення отримувало ці підприємства частіше в оренду, рідше в приватну власність. Домінантною організаційною формою промислового підприємництва виявилася оренда млинів, майстерень, дрібних фабрик, які раніше належали конкретним власникам. Радянська держава уважно контролювала такі заклади, не даючи їм можливості розростатися. Кількісний склад цих підприємств визначити дуже складно. Статистичні показники не дають однозначної цифри, оскільки власники і орендарі, особливо “квартирники”, поєднуючи в одному приміщенні сімейний побут з виробництвом, мали можливість максимально приховувати свої підприємства, щоб не сплачувати податки. “Підпільне” виробництво особливо поширилося в шкіряній, швейній і текстильній галузях. На основі опрацьованих джерел визначено, що міська кустарна ремінична промисловість за кількістю задіяних в ній осіб значно поступалася сільській.

– Визначення «непмани», яким користувалися більшовицькі лідери з глузливо-саркастичним акцентом, стосувалося переважно міських торговців, власників дрібних фабрик, майстерень. Власниками та орендарями підприємств були колишні їхні господарі, які сподівалися на їх приватизацію. «Непмани» були одночасно виробниками і торговцями, збуваючи на ринку власну продукцію. За соціальним походженням вони належали до категорії «міських господарів», хоча у 1920-х рр. існувала інша дефініція – «приватні підприємці», переважна більшість яких була представлена єврейською національною меншиною.

– Організаційна структура центральних та галузевих профспілок була орієнтована на політично-виховне обслуговування індустріальних робітників, меншою мірою на вирішення соціальних проблем, якими займалися державні органи влади. На приватних підприємствах діяли осередки фабзавкомів, групкомів, конфліктні комісії, але вони дублювали принципи та методи роботи центральних профспілок, унеможливаючи створення незалежних соціальних організацій найманих робітників.

– Умови праці найманих робітників на приватних підприємствах не відповідали санітарно-гігієнічним нормам, не вистачало таких елементарних речей, як: рушники, мило, робочий одяг. Не виконувалися норми по техніці безпеки. Майстерні найчастіше містилися в темних, тісних, неопалених приміщеннях. Саме на таких дрібних підприємствах було найбільше випадків травматизму: опіки, переохолодження, порізи тощо. Основною причиною соціальних конфліктів на підприємствах була недостатня заробітна плата, навіть не відпустки і не побут, адже робітники самі погоджувалися з роботодавцем, приховувати від інспекторів праці реальне становище на підприємствах, щоб зберегти місце роботи і реальний заробіток.

Отже, історичний досвід становлення та функціонування приватного підприємництва міського населення в УСРР 1920-х рр., з одного боку, засвідчує деструктивний вплив монопартійної політичної системи на його розвиток, а з іншого – очевидну закономірність: система приватного підприємництва має виробити власні соціально-організаційні інститути самозахисту економічних інтересів.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження:

1. *Дзюбленко І.* Кустарно-промислова кооперація в радянській Україні (20-ті рр. ХХ ст.) / І.М. Дзюбленко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №6. Історичні науки: Зб. наук. пр. – Вип. 5. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 99-103.

2. *Дзюбленко І.* Неп і розвиток дрібної промисловості на Україні у 20-х рр. ХХ ст. / І.М. Дзюбленко // Дні науки історичного факультету: Матеріали Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 90-річчю Гетьманату Павла Скоропадського. –

Вип. I: У 2-х част. / Редкол.: В.Ф. Колесник (голова), О.Ю. Комаренко, І.В. Семеніст та ін. – Ч. 1. – К., Видавець Цимбаленко Є.С., 2008. – С. 106-109.

3. *Дзюбленко І.* Статистичні показники розвитку кустарної промисловості в радянській Україні (20-ті рр. ХХ ст.) / І.М. Дзюбленко // Шевченківська весна. Історія: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених. – Вип. 6: У 2-х част. / Редкол.: В.Ф. Колесник (голова), Ю.В. Латиш та ін. – Ч. 2. Праці аспірантів та студентів: У 2-х т. – Т. 2. – К.: СПД Цимбаленко Є.С., 2008. – С.88-89.

4. *Дзюбленко І.* Розвиток кустарних промислів в Україні періоду НЕПу (20-ті рр. ХХ ст.) / І.М. Дзюбленко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №6. Історичні науки: Зб. наук. пр. – Вип. 6. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 361-365.

5. *Дзюбленко І.* Промислова політика радянського уряду на Україні в роки непу: історіографія питання / І.М. Дзюбленко // Література та культура Полісся. – Вип. 51: Регіональна історія та культура ХVII-ХХ ст.: сучасний погляд на проблеми та особи / Відп. ред. і упорядник Г.В. Самойленко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – С. 143-151.

6. *Дзюбленко І.* Особливості запровадження радянською державою приватного підприємництва в дрібній промисловості, джерельна база дослідження (20-ті рр. ХХ ст.) / І.М. Дзюбленко // Дні науки історичного факультету: Матеріали II Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. II: У 4-х част. / Редкол.: В.Ф. Колесник (голова), О.Ю. Комаренко, І.В. Семеніст та ін. – Ч. 1. – К., 2009. – С. 117-122.

7. *Дзюбленко І.* Організаційні форми становлення приватної промисловості в роки нової економічної політики (1921-1929 рр.) / І.М. Дзюбленко // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії: Матеріали Других всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків (Київ, 14 березня 2008 р.) / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – С. 106-109.

8. *Дзюбленко І.* Умови праці найманих робітників на приватних промислових підприємствах в роки НЕПу / І.М. Дзюбленко // Дні науки історичного факультету: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 20-річчю Незалежності України. – Вип. 4: У 6-х част. / Редкол.: В.Ф. Колесник (голова), О.Ю. Комаренко, І.В. Семеніст та ін. – Ч. 2. – К., 2011. – С. 13-14.

9. *Дзюбленко І.* Соціальні функції профспілок на приватних промислових підприємствах в роки НЕПу / І.М. Дзюбленко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К. Міленіум, 2011. – №1. – С. 169-174.

АНОТАЦІЇ

Дзюбленко І.М. Розвиток приватного промислового підприємництва міського населення в УСРР (20-ті рр. ХХ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертація є системним кваліфікаційним дослідженням історії становлення та розвитку приватного промислового підприємництва міського населення УСРР у 1920-х рр. Досліджено особливості державного регулювання приватного сектору промисловості, упереджене ставлення партійно-радянської номенклатури до приватника, показано залежність формування нормативно-правової бази підприємництва від політично-ідеологічних принципів більшовицької партії та системи влади. Виокремлено та проаналізовано основні організаційно-господарські форми дрібного промислового і кустарно-ремісничого підприємництва, встановлено соціально-економічні ознаки приватних підприємців, їх правовий та господарський статус. Виявлено форми та методи роботи центральних і галузевих профспілок на приватних підприємствах, встановлено на основі архівних документів соціально-побутові умови праці та санітарно-гігієнічні норми. Особливу увагу приділено з'ясуванню причин соціальних конфліктів та страйків, які відбувалися на приватних підприємствах.

Ключові слова: НЕП, приватний сектор, приватне підприємство, профспілки, індустріальні робітники, наймані робітники, місто, міське населення, промисловість, бізнес.

Дзюбленко И.М. Развитие частного промышленного предпринимательства городского населения в УССР (20-е гг. ХХ в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация является системным квалифицированным исследованием истории становления и функционирования организационно-хозяйственных форм частного промышленного предпринимательства городского населения в УССР 1920-х гг. Обращено внимание на историко-социальный аспект проблемы, но с максимальным использованием различных групп источников – архивных и опубликованных документов, статистических справочников, законодательных актов, периодической печати.

Историография истории развития частного предпринимательства в 1920-х гг., несмотря на огромное количество работ по проблеме НЭПа, пребывает на стадии количественного и качественного становления, поиска концептуальных и фактологических подходов. Подчеркнуто принципиальное

различие в освещении этой проблемы между советскими и современными историками, которое состоит в освещении деструктивного влияния частного на общественные отношения и его созидательной роли в развитии экономической жизни страны. Социально-экономические аспекты этой важной научной проблемы требуют комплексного изучения, отходя от узкого отраслевого подхода в сторону расширения административно-территориальных границ, хозяйственных форм и профессиональных занятий.

На основе архивных документов и других источников определены особенности государственного регулирования промышленного предпринимательства в городской местности УСРР, отношение партийно-советской номенклатуры к частнику, политическая мотивация и экономическая целесообразность политики ограничения и вытеснения частного капитала с ключевых отраслей промышленного производства. Прослеживается связь между формированием нормативно-правовой базы для создания частных предприятий и наличием в ней классово-формационных признаков, которые ограничивали их поступательное развитие. Социалистические принципы денационализации, которая формально была приватизацией, не позволили полноценному созиданию классического института частных предпринимателей в УССР 1920-х гг. Главной причиной, которая препятствовала этому социальному явлению, было конституционное запрещение частной собственности.

Обращено особое внимание на исследование организационных форм частнохозяйственной деятельности городского населения, на развитие кустарно-ремесленного производства, определения социально-экономических признаков института промышленного предпринимательства в годы нэпа. В городах развивались индивидуальные, семейно-трудовые и кооперативные формы предпринимательской деятельности различных социально-профессиональных групп населения. Определение «частник» воспринималось тогда в качестве антипода государственно-кооперативного сектора, но его хозяйственная деятельность происходила на основе аренды предприятий национализированного государственного фонда.

В работе отражена деятельность центральных и отраслевых профсоюзов, их общая численность, удельный вес на предприятиях частной промышленности, формы и методы работы среди наемных рабочих, а также освещены условия труда и быта, социальные функции профсоюзов, их влияние на решение социальных конфликтов, посредничество. Подчеркнуто, что профсоюзы занимались преимущественно политическим воспитанием рабочих, организационно-массовой работой, а социальными вопросами ведали государственные органы, которые имели для этого бюджетные средства. Работодатели и наемные рабочие решали споры между собой, учитывая взаимную пользу.

Ключевые слова: НЭП, частный сектор, частное предпринимательство, профсоюзы, индустриальные рабочие, город, наемные рабочие, промышленность, городское население, бизнес.

Dzyublenko I.M. The development of private entrepreneurship urban population in USSR (20th XX century) – Manuscript.

Thesis for the degree of historical science candidate, specialization 07.00.01 – History of Ukraine. – National Pedagogical M.P. Dragomanov University – Kiev, 2011.

Thesis is a systematic qualification research of historical establishment and development of private industrial enterprise of the urban population in USSR in 20^{ies}. There were investigated peculiarities of state regulation of private industry, biased party and the Soviet bureaucracy to private enterprise, was shown the dependence of the legal framework of business on the political and ideological principles of the Bolshevik Party and the government system. Identified and analyzed major organizational and economic forms of small industrial and handicraft, handicraft businesses, established social-economic characteristics of private entrepreneurs, their legal and economic status. There was identified forms and methods of work of central and sectoral trade unions in private enterprises, set on the basis of archival documents of social and living conditions and hygiene regulations. Particular attention is given to determine the causes of social conflicts and strikes, which occurred on private enterprises.

Key words: NEP, private sector, private business, trade unions, industrial workers, salaried workers, city, urban population, industry, business.